

## ХРОНИКА

Јелена АНТОВИЋ\*

### ПЕДЕСЕТ ГОДИНА РАДА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА КОТОР

Историјски архив Котор је основан 1949. године у граду веома дуге архивске традиције.

У чл. 435. Которског статута, 1417. године наводе се три архивска спремишта и у њима посебне шкриње ("unam capsam sive scrineam"). То су: нотарска канцеларија, општинска канцеларија и реликвијариј катедрале Св. Трипуна. Притом треба напоменути да су нотарске књиге, у релативном континуитету, сачуване од 1326. године, али је прву познату исправу о посједу Катедрале, саставио чак 1124. године управо бискуп Ursaciје, у својству нотара, а први которски нотар, Junius presbiter, спомиње се 1200. године. Званично постављење за архивисту у Котору ипак први добија которски племић Марин Враћен 1764. године. У тешкоћама да се документа проналазе, он је изабран за архивисту и тумача "славенског језика": "постављен за архивисту за све архивалије тога чина (провидура), било прошле или будуће, а исто тако за преводиоца славенског језика" ("in archivista di tutti gli atti della carica, tanto passati che in avvenire, e così pure di suo interprete della lingua slava..."). Дубровачки архив је 1978. године за прославу 700-годишњице Хисторијског архива Дубровника одредио годину 1278, а Савез архивских радника Југославије исту, за годину настанка архивске службе Југославије. Тада је нотар Tomazino de Savege добио обавезу да води сталну књигу посједа и то се тумачило као званично отпочињање чувања документације и формирање архива. По аналогји, Историјски архив Котор 1999. године не би славио 50-годишњицу свога рада већ 690-годишњицу јер је од тада, 1309, сачуван први документ которског нотара Петра Витина. Биљежничке исправе у првој књизи фонда судско-нотарских списа су, са малим изузецима у континуитету, сачуване од 1326. године до савремених биљежника четрдесетих година XX вијека.

Основно питање које ми данас постављамо је да ли су то заиста

---

\* Аутор је архивист, начелник Одјелења Историјски архив Котор.

били архиви и да ли су то били прави архивисти? Ипак не треба заборавити да су наведени нуклеуси архива у основи ипак биле само регистра-туре појединих установа средњег вијека, а никако посебне установе на-мијењене за архиве.

У свјетским размјерама организација модерног типа настаје тек у XIX вијеку, када Уставотворна скупштина француске револуције про-глашава архиве јавним установама. Датумом рођења модерне архиви-стике сматра се 4. август 1789. године када су објављена "човјекова пра-ва на архивалије" или права науке на своје изворе. Тада је укинут тајни, феудални карактер архива као документације посједа власти. Убрзо за-тим Француска 1881. године поставља начело "поштовања фонда" које се на Међународном конгресу у Бриселу 1910. године прихваћа као на-чело првобитног реда и првобитне сигнатуре.

Сходно наведеном, иако је питање организоване архивске дје-латности у Црној Гори старо колико и први сачувани писмени документ, заштита архивске грађе у савременом смислу те ријечи почиње тек по-слије Другог свјетског рата.

У таквом контексту, дакле, Историски архив Котор је прва са-мостална званична држава архивска институција која је основана у Цр-ној Гори. Основан је (1949) по другим именом, годину дана прије доно-шења Општег закона о државним архивима којим се правно регулише питање заштите архивске грађе и архивске алуџбе у ФНРЈ, а двије годи-не прије доношења Закона о државним архивима Народне Републике Црне Горе којим је установљено постојање Државне архиве Народне Републике Црне Горе са сједиштем на Цетињу. Већ 30. новембра 1949. године на предлог Министра просвјете, Влада НР Црне Горе доноси уредбу "о оснивању Архива у Котору... под руководством и надзором Министарства просвјете" (члан 1). У Уредби се, у члану 2. наводи: "За-датак је Архива: да истражује грађу од историјско-научног значаја о свим догађајима из политичког, друштвеног, привредног и културног живота Боке Которске из најдаље прошлости до најновијег времена; да све писмене радове, документа и споменике из те области прибира, сре-ђује, чува и испитује; да све проучава правилном примјеном научних ме-тода ради ширења научне мисли, давања правилног суда и подизања на-учних кадрова". Назив архива је од почетка званично био "Државни ар-хив у Котору".

Прва државна архивска одјељења која су основана у саставу дру-гих самосталних државних институција у Црној Гори прије Историског архива Котор, била су Архивско одјељење при Државном музеју на Це-тињу 1926. године и Архивско одјељење при Историском институту Цр-не Горе 1948, такође на Цетињу.

Не смијемо заборавити да рађање овог, релативно младог, про-фесионалног архива и наведених архивских одјељења, није рађање без коријена јер у извјесном смислу сама чињеница да су, и поред бурних историјских догађаја, поред разорних земљотреса, поплава, похара, про-мјена разних владавина, сачувана документа још од XII вијека, намеће нам питање да ли је та документа и тада "неко" морао "негдје" да одла-

же, чува и брине о њима?

Одређене статусне промјене слиједе 1951, 1965. и нарочито 1967. године када долази до промјене назива у "Историјски архив Котор", квалификације његове грађе "од републичког значаја" и уговора са которском општином о суфинансирању рада на грађи после 1918. године - данас сасвим издвојено у независно Архивско одјељење Котор.

Рецентним промјенама из 1991. и 1992. године, Историјски архив Котор у оквиру Државног архива Црне Горе губи статус правног лица, а стиче статус "сектора 3", да би 1999. године постао "одјељење" унифицираног Државног архива као управне организације за цијелу Републику.

Своју педесетогодишњицу рада навршава, дакле, 30. новембра 1999. године.

Послије три сељења, Историјски архив Котор 1970. године трајно добија мању зграду ван града, уз коју се дограђују депои. Зграда има укупну површину од 745,34 м<sup>2</sup> и у њој је смјештено Архивско одјељење Котор, новија грађа после 1945. године. Одјељење Историјски архив Котор са старијом грађом од 1309. до 1945, смјештено је од 1988. године, у репрезентативној згради у Старом граду која има укупну површину 506 м<sup>2</sup> са изложбеним простором.

Од оснивања Историјског архива Котор (1949), државне власти најенергичније раде на повраћању средњовјековних и других архивалија которске провенијенције, које су, дијелом, крајем окупације 1943. године биле пренијете у Венецију (181 свезак нотарских књига од 1326-1795), или су се од времена аустријске централизације архива Далмације 1887. године, налазиле у Задру (305 свезака "Управно-политичких списа" од 1684-1826). Договором Републике Хрватске и Републике Црне Горе, та грађа је 1952. враћена Котору.

Од 1309. године, од када датира први документ Которског архива до најновијих времена, архивска грађа груписана је унутар 243 архивска фонда и 40 збирки докумената у дужини од 1350 метара и за њу је прикупљен, као приручни, библиотечки фонд од 14500 библиотечких јединица. Готово 850 дужних метара архивске грађе смјештено је у Одјељење Историјски архив Котор. Ово одјељење, које је у бившој Југославији имало ранг Дубровачког и Задарског архива, данас је неоспорно најзначајније у држави. Континуитет фонда судско-нотарских списа у дијапазону од XIV, прва рукописна књига је из 1326. године, до XX вијека, чини га јединственим у земљи.

Историјски архив Котор поседује, као што смо рекли, 14500 библиотечких јединица: приручну библиотеку са 5000 монографских публикација и 5000 серијских издања и наслова периодике; двије поклон библиотеке: Меморијалну собу др Ивана Божића са 3000 библиотечких јединица и Меморијалну собу др Сава Пламенца са 400 библиотечких јединица; као и правну библиотеку са 1100 библиотечких јединица.

Просјечно годишње Архив посјети 200 корисника архивске грађе и библиотечког материјала, са 400 посјета.

Од свог оснивања до данас, све своје научне и стручне потенци-

јале првенствено је усмјеравао на израду научнообавјештајних средстава и на тај начин сву своју архивску грађу учинио доступном истраживачима. Овај посао утолико је значајнији што је грађа овога архива великим дијелом на страним језицима, латинском, италијанском, њемачком, руском, француском и турском, наравно, зависно од бурних историјских токова који су се одигравали на подручју Боке Которске. На тај начин омогућен је увид и истраживања ширем кругу истраживача кроз: њемачки период 1185-1371, период угарско-хрватског краља 1371-1384, босански период 1384-1391, период самосталности Котора 1391-1420, период млетачке владавине 1420-1797, I аустријске владавине 1797-1806, руске 1806-1807, француске 1807-1813, привремене владавине Црне Горе и Боке 1813-1814, II аустријске владавине 1814-1918. и период новије историје подручја Боке Которске све до данас. Унутар свих тих периода омогућена су истраживања из области градских и сеоских управних структура, правног живота, поморства, пољопривреде, умјетности, књижевности, заната, језика, школства, здравства, о неким истакнутим личностима, бунанама, устанцима, ратовима и осталог.

У том циљу Архив је издао свеобухватан "Водич кроз архивску грађу" 1977. и каталог "Архив и наука" 1980. године а са архивистима-романистима истовремено је његовао сложени рад на припремама значајних збирки докумената за:

- *Српску академију наука и умјетности* "Грађа за историју српске медицине" 1964. године
- *Црногорску академију наука и умјетности* "Хајдуци у Боки Которској, 1648-1718" 1988. године
- *Историјски институт Црне Горе* "Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813-1814" у два тома, 1998. године
- *Министарство културе* "Аналисти, хроничари, биографи" 1996. године
- *ЦИД* "Црна Гора - Извјештаји млетачких провидура 1687-1735" (стручне консултације код превођења збирке), 1998. године.

У стручном прегледу архивисти Историјског архива су активно учествовали у изради "Рјечника архивске терминологије", Загреб 1972. године: "Приручника из архивистике", Загреб 1977; прегледа "Архивски фондови и збирке у СФРЈ, Архиви СР Црне Горе", Београд 1983. године, као и у раду стручних UNESCO-вих структура и бројних међународних конгреса. Двојица архивиста су завршила "Stage technique" у Паризу.

У међународним везама архивисти су веома живо учествовали као дискусанти, панелисти, па и као коаутори пленумских реферата на бројним међународним конгресима (Висбаден, Брисел, Мадрид, Москва, Вашингтон, Лондон, Раденци). О свему томе остало је трага у нашим часописима, али и страним, као на примјер више пута у међународној архивској ревији "Archivum", затим билтену Секције професионалних друштава архивиста Међународног архивског савјета "Janus" који на француском и енглеском језику излази у Холаднији, у бугарском стручном часопису "Архивен преглед", па и у словеначком часопису "Slobodni arhivi".

Током четири године од конгреса у Лондону до конгреса у Бону 1980-1984. Которски архив је дао предсједника за UNESCO-ву Секцију професионалних друштава (Section des Associations Professionnelles de Archivistes - SAPA). Тако је покренута међународна анкета и почео је да успјешно излази билтен Секције у Холандији "Janus". На изради "Водича извора за историју нација, за подручје Африке, Блиског истока, Азије, Океаније и Јужне Америке био је укључен и Которски архив. Послије вишегодишњих састанака у Бечу, Бергену, Риму, Дубровнику и Котору, издат је низ томова разних држава и предат рукопис Југославије.

Иако Которски архив није никада добијао намјенска средства за издавање књига или збирки докумената, архивисти су преко издавачких кућа, института или академија издали око двадесетак књига. Ту су урачуната самостална дјела појединих архивских радника објављена од 1957. године до данас, затим дјела у коауторском или тимском раду, као и нека дјела која су била редигована или, организацијом посла, вођена од стране архивиста Которског архива. Вриједно је напоменути: двије књиге - Културни живот старог Котора, 1957; Котор, монографија, 1970; Дванаест вјекова Бокелске морнарице, 1972; Которски медаљони, 1980; Тито, адмирал Бокелске морнарице, 1986; Вита Которанин, неимар Дечанса, 1962; Споменица у част Трипа Кокоље, 1962; Осамстотина Катедрале Св. Трипуна 1166-1966, Котор, 1966; Предњегошевско доба, 1966; Антун Којовић: Моје доба, 1969; Поезија барока, XVII и XVIII вијек; Проза барока, XVII и XVIII вијек, 1978; Студије из књижевне и културне прошлости, 1978; Музичке теме и портрети, 1982; Љетопис попа Дуљанина, 1967; Помени црногорских племена у которским споменицама, 1974. и друге.

Поред наведених публикација захваљујући добро израђеним научнообавјештајним средствима на основу архивских докумената Которског архива од стране самих архивиста написао је укупно 1243 чланака и књига док је ван Архива објављено око 50 књига са различитом тематиком и око 500 студија и чланака широм Југославије, од чега 50 на страним језицима.

Архивисти Которског архива позивани су, као стручњаци из своје области, на знатан број научних скупова у земљи и у иностранству. Такође су упућивани на рад у страна архива Венеције, Париза, Рима и Ватикана.

У Архиву се сваке године организују бројне изложбе докумената које најчешће прате сва значајнија културна збивања у Боки Которској и Републици. Историјски архив Котор излагао је на изложбама и у иностранству (Дрезден, Раденци, Пловдив и др).

Ова веома жива активност у организовању изложби докумената, увијек са брижљиво израђеним каталозима, такође служи као специфично научно-обавјештајно средство за одређену тематску област (занати, географске карте, старо штампарство, 800-годишњица цркве Св. Луке, устанак морнара, Грбаљ, которско позориште, Црна Гора у документима и слично). На том пољу од оснивања организовано је укупно 39 изложби докумената и израђено 13 каталога.

Најновији живи контакт са свијетом Архив је остварио првим архивистичким укључивањем у савремен електронске токове - скенирањем најзначајнијих докумената Историјског архива Котор, раритетног штампаног издања Которског статута и I рукописне судско-нотарске књиге. Њиховом презентацијом у електронском облику на CD ROM-у њихов садржај постаје доступан широком кругу научних истраживача у виду конвенционалног фототипског издања. Квалитет слике електронског издања постаје знатно већи од било којег класичног фототипског стандарда, а могуће је скениране странице и по неколико пута увећавати. Ово је јако важно за палеографско читање докумената средњег вијека, која су писана са пуно лигатура и скраћеница, па је могућност вишеструког увећавања текста неопходна. Овако детаљни трансфер информација са папира на електронски медијум има за циљ и то да се ове књиге на тај начин трајно сачувају од даљих физичких оштећења. Свако будућем истраживачу таквих докумената, па и Которског статута и I судско-нотарске књиге, за рад ће бити довољна њихова електронска верзија, што ће свести физичко манипулисање њима на минимум, а тиме и могућност њиховог оштећења. Узимајући у обзир старост ових докумената, 673 године од настанка I рускописне судско-нотарске књиге и 383 године од штампања Статута, предности електронске презентације добијају још више на важности. Овакав вид презентације и чувања културно-историјског блага већ је широко распрострањен у свијету па тако и овај CD-ROM представља укључење Историјског архива Котор у већ богату понуду националног културног блага доступног на оптоелектронским медијима.

На основу свог стручног и научног рада, 4 архивиста је стекло ранг виших архивиста, а 2 ранг архивских савјетника. Стечене су и три магистарске и двије докторске дисертације, а двојица архивиста су чланови академија (ЦАНУ и Словачке академије).

Од оснивања до данас у Архиву је радило укупно 65 архивских службеника. Данас је у Архиву запослено 12 службеника, 9 са високом, 1 са вишом и 2 са средњом школском спремом. Начелник Одјељења Историјски архив Котор (грађа од 1309. до 1945) је Јелена Антовић, а Архивског одјељења Котор (од 1945. на даље) је Милица Стругар. Директори Историјског архива Котор били су: Хектор Дабиновић (са првим и веома заслужним архивским савјетником Ристом Ковијанићем), др Славко Мијушковић, др Милош Милошевић, мр Весна Вичевић, Милан Вуловић и, помоћник директора Државног архива Црне Горе - руководиоца Историјског архива Котор, Јелена Антовић.

У 1999. години Архив је посебне напоре уложио на:

- преводу "*Сїаїїїа зрада Коїїора*" који је објављен у Венецији 1616. године а писан медијевалним латинским језиком;

- објављивању монографске публикације "*50 година Историјског архива Коїїор 1949-1999, био-библиографије архивских службеника са прегледом архивских фондова и збирки*" која сједињује на једном мјесту 1243 чланка и књиге које су објавили сами архивисти Которског архива и још даље у најкраћем виду најрелевантније податке за 243 фон-

да и 40 збирки докумената које Архив посједује;

- објављивању каталога под називом "*Црна Гора у докуменџи-ма Историјског архива Котор*" и поставци изложбе под истим називом;

- учествовању на међународном савјетовању "*Содобни архиви*" у Раденцима (Словенија);

- учествовању на међународном стручно-научном савјетовању XXIV Комуникације у Перасту под називом "*Урбано и архипеекџонско наслеђе у III миленијуму*";

- учествовању на међународној изложби у Пловдиву поводом *Мјесеца европске кулџуре*;

- укључењу Историјског архива Котор у већ богату понуду националног културног блага доступног на оптоелектронским медијима презентацијом на *CD-ROM*-у средњевјековних штампаних и рукописних књига, најзначајнијих архивских докумената Которског архива, осталих архива и библиотека Котора и значајнијих споменика културе града Котора и Боке Которске као цјелине;

- припремним радовима на увођењу *информационог сисџема* који би обухватио све важније сегменте рада Историјског архива Котор.

Педесет година посматрано историјски није дуг период, али у људском трајању то је вријеме које треба правдати.

У оквиру архивске струке правдање се може наћи ако је на простору за који је архив надлежан успостављен коректан однос имаоца архивске грађе са архивом, ако је извршен добар одабир архивске грађе која је од њих преузета и смјештена у архивским депоима, ако постоје бројна израђена научно-обавјештајна средства и ако су бројни чланци, студије, збирке докумената и антологије писане баш на основу те сређе-не и добро обрађене архивске грађе. Најзад, сретна је околност када ту грађу на разним архивистичким и научним скуповима у земљи и иностранству претензују архивисти који су на њеној обради радили. Тада архиви излазе квалификовано из анонимности, а архивисти имају право на осјећај да су извршили своју професионалну и људску дужност.

Имајући пред собом та и таква размишљања и схватајући да је у депоима Историјског архива Котор садржана голема вриједност, као и да је ту сливена, у релативном континуитету, историја Боке Которске од XIV до XX вијека, запосленим архивистима данас била је жеља да те вриједности што потпуније евидентирају и прослави високог јубилеја 50-годишњице дају значај који заслужује.

Програм прославе обухватио је у уторак, 30. новембра, у 17 сати, у Концертној дворани Музичке школе Котор, поздравне ријечи:

- директора Државног архива Црне Горе Рајка Калезића

- потпредседника Владе Републике Црне Горе др Предрага Горановића

- председника Општине Котор мр Николе Коњевића

- Јелене Антовић која је представила и књигу о пет деценија рада Историјског архива Котор.

У концерту који је затим услиједио учествовали су: Алексеј Молчанов који је на клавиру извео композицију Рахмањинова "Прелудиј опус 32, у *H* молу", Наталија Радић, сопран, уз клавирску пратњу Ни-

не Вулековић, извела је композицију Сарија "Di donna abbandonata" и композицију Ивана Зајца "Остављена", а Софија Молчанов на кларинету, уз клавирску прању Алексеја Молчанова, извела је композицију Бруна Бруна "Минијатура број 1".

У 17 сати у Изложбеном простору Архива, на Тргу св. Трипуна, Министар културе у Влади Републике Црне Горе Будимир Дубак, отворио је изложбу архивских докумената аутора Јелене Антовић: "Црна Гора у документима Историјског архива Котор".

У сриједу, 1. децембра у 17 сати у Концертној дворани Музичке школе Котор представљени су неки плодови рада Историјског архива Котор:

- Збирку докумената "Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813-1814", 1998, представио је др Бранислав Ковачевић

- Збирку докумената "Књижевност Црне Горе од XII-XIX вијека, Аналисти хроничари и летописци", X том, 1996, представио је др Милош Милошевић

- Докторске дисертације архивиста Историјског архива Котор израђене на основу архивске грађе, представио је академик Миомир Дашић

- Магистарске радове архивиста Историјског архива Котор израђене на основу архивске грађе, представио је мр Јован Мартиновић

- CD-ROM Историјског архива Котор: "Статут града Котора (1616) и I судско-нотарска књига (1326-1335)", 1998, представио је мр Стеван Кордић.

Овако опширне и крупне захвате било је могуће реализовати озбиљним залагањем целокупног колектива Которског архива који је, иако малобројан, имао довољно снаге и позитивне енергије да се избори са задатим пројектима.

Данашњи архивисти са посебним задовољством и поштовањем сјетили су се бивших колега који су оставили за собом цијело једно богатство и тиме ову генерацију изнад свега обавезали да настави њиховим путем. И зато не сам, већ заједно са њима, Архив са својим архивистима данас сасвим спреман улази у нове бескрајне компјутерске свјетове и лагано повезује XIV са XXI вијеком.